

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478373>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Kara, S. (2024). Fezâ'il—i Beytû'l-Mukaddes'te Yer Alan Bazı Halk İnanışlarına Dair Söylemler. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 225-237.

FEZÂ'İL-İ BEYTÜ'L-MUKADDES'TE YER ALAN BAZI HALK İNANIŞLARINA DAİR SÖYLEMLER

*Serdal KARA**

Öz

Çalışmamız 17. yüzyılda Hıfzî tarafından kaleme alınan Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes adlı eserde yer alan bazı halk inanışlarına dair söylemler üzerinedir. İncelemeye esas aldığımız Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes'te yer alan halk inanışlarına dair söylemlerin din, kültür, coğrafya ve zamana bağlı olarak yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu söylemlerden dünyanın şekli, duruşu ve mesafesine dair söylemlerin daha çok mitolojik unsurlar taşıdığı, ancak dünyanın sonuna dair söylemlerin dinsel olduğu görülebilmektedir. Pınar, ırmak, rüzgâr gibi dünya yaşamının vazgeçilmez olan kaynakların oluşumları yarı mitolojik yarı dinsel yaklaşımla açıklanırken bazı kaynak suların beslenme şekli sadece dinsel söylemlerle açıklanmaktadır. Ayrıca bazı dinsel inançlardan dilsel söylemler geliştirilirken bazı nesnelere tespit edilen zıt özelliklerinden de söylemler geliştirilmektedir. Çalışmamızda ilk olarak Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes hakkında kısa bir bilgi verilmekte daha sonra metinde tespit edilen halk inanışları ve bunlara dair yaklaşımlarımız yer almaktadır. Son olarak elde ettiğimiz bulguların değerlendirildiği Sonuç bölümüne yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes, din, Kudüs, halk inançları.*

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, serdalkaraa@hotmail.com, Mardin/ Türkiye

DISCOURSES ON SOME FOLK BELIEFS IN FAZA'İL-İ BAYT AL-MUQADDAS

Abstract

Our study focuses on the discourses on some folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes written by Hıfzî in the 17th century. In our study, it is seen that the discourses on folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes are reshaped depending on religion, culture, geography and time. From these discourses, it can be seen that the discourses on the shape, posture and distance of the world carry more mythological elements, whereas the discourses on the end of the world are religious. While the formation of springs, rivers and winds, which are indispensable for life in the world, are explained with a semi-mythological and semi-religious approach, the way some spring waters are fed is explained only with religious discourse. In addition, while linguistic discourses are developed from some religious beliefs, discourse is also developed from the contrasting characteristics of some objects. The study first gives a brief information about Fezâ'il al-Bayt al-Muqaddes and then includes the folk beliefs identified in the text and our approaches to them. Finally, there is a conclusion section where the findings we have obtained are evaluated.

Keywords: *Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes, religion, Jerusalem, folk beliefs.*

1. GİRİŞ

Fezâ'il-i Beytül-Mukaddes 17. yüzyılda Hıfzî'nin gezip görerek ya da çeşitli eserlerden faydalanarak Türkçe bilenlerin faydalanmaları için Kudüs hakkında kaleme aldığı bir eserdir. Eser Kudüs, Kudüs'ün önemi, Kudüs ve çevresinde bulunan yapılar, Şam ve bölgeleri, bazı peygamberler ve kıssaları, peygamberlerin kökenleri, onlara indirilen kitaplar, defnedildikleri yerler, Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar için önemli mekânlar ve buldukları yerler gibi konuları ihtiva etmektedir. Eser içerdiği konulara bağlı olarak toplumsal

yaşama yön veren ve birlikteliği sağlayan varlık, yaşam ve mekâna dayalı inançlar barındırmaktadır. Bunlar yeryüzü, yeryüzündeki varlıklar ve oluşumları ve ötedünyaya dair inançlar şeklinde görebilmektedir.

Halk inanışları toplumu bir arada tutan ve toplumsal yaşama anlam ve yön veren dini metinlerden ve bu metinlerin yorumlamalarından ortaya çıkan yazılı kaynaklardan oluşabileceği gibi bu yazılı kaynaklara sözlü anlatımlardan da halk inanışları geçebilmektedir. Halkın içinde olgunlaştıktan sonra yazıya geçirilen inanç; kişi ya da topluma göre bir düşünce, olgu, nesne ya da varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir (Boratav, 1984: 7). Tanrısal olana dair inanç tüm insanlık için evrensel olduğu gibi dil ve etnik kimlik oluşumunun temelinde de yer almaktadır. Müller de bu düşünceye bağlı olarak en ilkel dinler de dâhil olmak üzere bütün dinlerde hakikat olduğu görüşündedir (Müller, 1978: 263, akt. Morris, 2004: 152).

İnsanların bir arada yaşamasını sağlayan, insan yaşamına anlam vererek grup ve toplulukların toplum olmasını sağlayan inanç ve buna bağlı olarak gelişen halk anlayışı/inancı bilinmez ve anlaşılması anlaşılır ve anlamlı kılmaktadır. Bunlar yaşamın başlangıcına dair olabileceği gibi toplumun zaman ve uzamına bağlı da olabilmektedir. İçinde yaşadığımız görünür ve fâni dünya dışında görünmez, sonsuz ve kutsal bir dünya düşüncesi Tanrı inancını da belirlemekte ve bunlara dair ipuçları antik dönem yazılı metinlerinde tespit edilmektedir. Bu metinlerden Veda'larda Tanrı adı olarak doğa, ateş, su, fırtına, Güneş ve Ay'ın cennet ve dünyaya dair adlar olduğu görülmektedir (Morris, 2004: 153).

İş bölümünün düşük olduğu geleneksel toplumlarda toplumsal yapı ve bütünleşme ortak bir değer sistemi ve bilince dayanmakta, böylece bireyler benzer inanç ve duygu taşıyıp benzer tavırlar sergilemektedir (Morris, 2004: 175). Dayanışma ya da birlikteliklerin oluşması ya da devamı, benzerliklerin olması ile ilgili olduğuna göre bilinmez ve anlaşılmaza karşı bu tür açıklama ya da

yaklaşımlar inanç birliği etrafında bir araya gelmiş toplum içindeki dayanışma ve birlikteliği arttırmaktadır.

2. DÜNYA VE SONUNA DAİR SÖYLEMLER

Halk arasında Dünya'nın şekli, duruşu ve mesafesi ile ilgili anlamlandırma çabaları aynı kökten beslenen farklı varyantlar gibidir. Mesela Batı Anadolu'da kimilerine göre dünya düz ve sınırı da Kafdağdır. Kimilerine göre de Dünya yuvarlak ve Sarı-Öküzün boynuzları arasındadır. Bu öküzün 70000 ayağı vardır ve her iki ayağı arasındaki mesafe binlerce yıllık yoldur. Öküz de bir kaya üzerindedir (Boratav, 1984: 12). Güney Sibirya Türklerinin inançlarında Dünya'nın altında kırk boynuzlu bir öküz ile Kiro-Balık adlı bir büyük balık vardır (Ögel, 2010: 440). Altay "Yaratılış Destanı"nda ise tanrı Ülgen Dünya'yı deniz üzerinde yaratmış, daha sonra yarattığı üç büyük balığın üzerine Dünya'yı koymuş, sabit kalsın diye de yanlarına iki balık daha yerleştirmiştir (Ögel, 2010: 433-434). Fin-Ugor kavimlerinden Votyaklar'ın (Ögel, 2010: 441) yanı sıra daha çok kuzeydoğu Asya'da balina avcılığı yapan halklar arasında görülen bu tür benzer inanışlar (Ögel, 2010: 439) ile ilgili anlatı, metnimizde şu şekildedir: Sahre taşı bir hurma ağacı üzerindedir. O hurma ağacı ile yedi kat yer bir balık sırtındadır. Balığın başı güneşin doğduğu yerde iken kuyruğu güneşin battığı yeredir. Sırtı Beytü'l-Mukaddes'te Sahre taşı ile birlikte (Hıfzî, 2023: 204-205). Dikkat edilirse farklı söylemlerle benzer mesafe gönderimi yapılırken Dünya bir balık ya da öküz sırtındadır. Bu durum bize "dünyanın balık ve öküz üstünde durduğu" yönündeki hadisi hatırlatmaktadır (Salmazzem, 2017: 70). Dünyanın boşlukta duruşu ve mesafesi ile ilgili bu inanışların yanı sıra dünyanın merkezi olarak da Sahre taşı görülmekte ve cennetin ırmaklarından bir ırmak üzerinde olduğuna inanılmaktadır (Hıfzî, 2023: 205). Toplumun yaşadığı bölge ve kutsallarına bağlı olarak oluşan bu inanış Yakut Türklerinde daha farklı görülmektedir. Yakut Türklerinde doğudan doğan Güneş Baykal Gölü'nün içinde

batıp ertesi gün yeniden çıkmakta ve gölün dibi Dünya'nın tabanını oluşturmakta, kıyıları ise Dünya'nın kenarları olmaktadır (Ögel, 2010: 439-440).

Dünyanın sonu yaklaştığında geleceğine inanılan Deccal'e dair söylemlerde Hz. İsa ile Deccal arasında gerçekleşecek mücadele önemli bir yer tutar. XVIII. yüzyılda yaşamış Türkmenistanlı halk şairi Mahtumkulı, Deccal'ı şiirinde bir tablo gibi anlatmaktadır. Kıyamet yaklaşınca Deccal gelecek, tanrılık iddiasında bulunup dünyayı kargaşaya sürükleyecek. Zamanın Mehdi'si İsa çıkıp eşitliği, doğruluğu yürütmek için Deccal ile uğraşacak ve sonunda onu yakalayıp öldürecek (Boratav, 1984: 21). Metnimizde de benzer bir mücadele anlatılmaktadır. Ancak bu anlatımda Kudüs merkezdedir: Hz. İsa Kudüs taşından üç taş alacak ve Deccal ile mücadele edip onu yakalayacak. Lut Kapısı'ndan çıkacak Remle'de Deccal'ı bir taş ile iki kaşı arasından vuracak. Daha sonra kalan iki taş ile de öldürecek (Hıfzî, 2023: 77). Anlatım tarzı olarak oldukça dikkat çekici olan Deccal ve geleceğe dair söylemler geçmişte yaşanmış, elle dokunulabilir somut ayrıntılarla verilmiştir.

3. ÖTEDÜNYA VE MEYVELERİNE DAİR SÖYLEMLER

Ötedünya ile ilişkilendirilebilen, halk arasında yer alan Mahşer yerinde kurulacak Mizan inancı için metinde "Terâzû" sözcüğü geçmektedir. Bu, Sahretullah'ın güney kemeri ve bu kemerin batı tarafında yer alan Mizan Kubbesi'dir (Hıfzî, 2023: 636). Kubbe adını adalet terazisinin burada kurulacağı inancından dolayı almış olmalıdır.

Ötedünyaya dair bir başka inanç, her dilenilenin asılı olduğu cennet ağacıdır. Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 35. ayette geçen durumun benzerini metnimizde Hz. Süleyman ve İsrailoğulları arasında görmekteyiz. Metinde Hz. Süleyman'ın Sahretullah'ın önüne diktiği ağaç da cennet ağacı olarak adlandırılmaktadır. Her gün yeni bir meyve veren ve bu meyveleri incir, armut

ve elma olan ağacın meyvelerinin her derde deva olduğu belirtilmektedir. Müslümanlar dışında kimsenin meyvelerinden faydalanamadığı bu ağaç için Hz. Süleyman İsrailoğullarını uyarır ve bu ağacın kimseye ait olmadığını ve ihanet edip ondan bir şey almaya kalkışmamalarını; yoksa kendisine ihanet etmiş ve Allah'a karşı gelmiş olacaklarını bildirir (Hıfzî, 2023: 120-121). Metnin devamında Sahretullah'ın ayakta kalabilmesinin onun önüne dikilen ağacın yaşamına bağlı olması inancı (Hıfzî, 2023: 154) ağacın yaşama kaynaklık eden "Hayat Ağacı" anlayışının form değiştirmiş şekli olarak görülebilir.

Cennet meyvesi olarak belirtilen, bütün meyvelerin anası ve atası, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma nedeni olarak görülen elma (Karakurt, 2011: 26) metaforu Türklerde sevgi gösterimi, evlenme talepleri ve doğurganlık için kullanılan en etkili meyvelerden biridir (Roux, 1994: 142). Manas Destanı'nda kadınların kısırlıktan kurtulabilmeleri için kutsal elma ağacının altında oynamaları gerektiğine inanılmaktadır. Bunu Manas'ın annesinin kısırlıktan kurtulabilmesi için eşi Yakup Han'ın ağzından bir elma ağacının altında oynaması gerektiğinin belirtilmesiyle öğrenmekteyiz (Ögel, 2010: 506). Kazaklarda kısır kadınlar hamile kalabilmek için bir elma ağacının altında yuvarlanmaktadır (Roux, 1994: 144). Elma aşk habercisi ve üretkenliğin kaynağı olmakla birlikte Türklerde küçük çocuklara Azrail tarafından sunularak ölümün görünür nedeni olarak da kullanılmaktadır (Roux, 1994: 211). İncelediğimiz metinde de elma ölümün görünür nedeni olarak Hz. Musa'nın canını almak için kullanılır. Hz. Musa Cebrail'in cennetten getirdiği elmayı koklamasıyla acı çekmeden vefat eder (Hıfzî, 2023: 90-91).

4. DÜNYADAKİ VARLIKLAR VE OLUŞUMLARINA DAİR SÖYLEMLER

Metinde Hz. Süleyman ile ilgili anlatımda dünyadaki varlıklar; insanlar, cinler, devler, periler, vahşi hayvanlar, kuşlar olarak belirtilmekte, bunlara rüzgâr ve çeşitleri de eklenmektedir. Hz. Süleyman'ın emrine verilen bu varlıklardan kendi

ziddi ile verilen devler iyi ve kötü olarak sınıflandırılırken rüzgârlar fırtına ve meltem olarak sınıflandırılmaktadır. (Hıfzî, 2023: 109, 115). Hz. Süleyman ile ilgili bir başka anlatımda yeryüzü halkı olarak insanlar, devler, periler ve cinler sıralanmaktadır (Hıfzî, 2023: 112). Bu varlıklardan cinler içinde değerlendirilen şeytanın çoğalması ya da üremesi memeli canlılar gibi değil kanatlı hayvanlar gibi olduğuna inanılmıştır. Metinde şeytan önce Irak'a gidip istediğini yaptıktan sonra Şam'a gelir; ancak burada istediğini yapamaz, halk tarafından kovulur. Bunun üzerine Mısır'a gider, orada yumurtlayıp yavrularını çıkarır (Hıfzî, 2023: 75). Uçabilme özelliği taşıdığına inanılan perilerle ilgili ise hem uçup hem de yüzebilen perilerin olduğu inancı yer almaktadır (Hıfzî, 2023: 113).

Toplumlar doğaya ait olguları bazen kişileştirip tanrısal varlığa dönüştürebilmektedir. Tinsel varlıkları rüzgarlarla özdeşleştiren Andaman Adalıları serin mevsimde görülen kuzeydoğu rüzgarlarını Biliku ile ilişkilendirirken yağmurlu mevsimin güneydoğu rüzgarlarını Tarai ile ilişkilendirmektedir (Morris, 2004: 200). Arapça ve Farsçada da ruh rüzgârla ilgilidir (Kafesoğlu, 1980: 48). Altay "Yaratılış Destanı"nda ise Dünya'nın üzerinde bulunduğu üç balıktan ortadaki balık başını hafif hareket ettirse, hafif yönünden saparsa yeryüzünde fırtınalar oluşur (Ögel, 2010: 434). Rüzgârların yer aldığı metnimizde ise kendi yaşam ve tecrübelerine bağlı olarak rüzgârların olumlu ve olumsuz etkileri söyleme dönüşmektedir. Hz. Davut ile ilgili anlatımda Hz. Davut'a kız kardeşinin oğlunu da alıp gösterilen taşın üzerine oturmaları emredilir. Daha sonra oturdukları taştan kızıl bir yel çıkıp bir saat şiddetli bir şekilde eser ve yetmiş bin kişi ölür. Hz. Davut'un duası ile yine aynı taştan bir yel çıkar ve ölümcül olan yeli dağıtır (Hıfzî, 2023: 104-105). Burada yok edici fırtınanın kızıl olması çölde oluşan kum fırtınalarını andırmaktadır. Kızıl yel, insan yaşam ve tecrübelerinin yansımasının inançta yer bulması olarak görülebilir.

Metinde ölümcül rüzgârı dindiren rüzgârın yanı sıra iyileştirici, diriltici rüzgâr örneği de görmek mümkündür. Yüz yıl uyutulan Üzeyir peygamber uyandıktan sonra yanındaki toprak olmuş eşeğinin bedenine esen rüzgâr ile dağılmış bedeni ete kemiğe bürünerek tekrar canlanır (Hıfzî, 2023: 149). Rüzgârın bu tür iyileştirici ve yok edici etkisi İslam inancında İsrail'in Sur'a üflemesi hadisesini hatırlatmaktadır. Birinci üflemede canlıların ölmesi, ikinci üflemede dirilmeleri gibi.

Tek tanrılı dine inananlar için önemli bir yere sahip olan Sahre taşı, bu önemini yeryüzündeki rüzgârların, ırmakların, pınarların kaynak yeri olduğu inancı ile de göstermektedir. Hz. Süleyman Allah için bir yapı inşa etmek istemektedir. Ancak babası Hz. Davut'un yaptırmış olduğu temelin sağlam olmadığını fark eder, bunun üzerine temelin neden sağlam olmadığını öğrenmek için altını kazdırır. Su ve kayaların olduğu yere ulaşılır. Burada derya gibi akan su vardır. Devler suyun akmasını durdurmak için önüne kayalar atar, ancak işe yaramaz. Bunun üzerine buradaki durumu öğrenmesi için suda da yüzebilen bir peri gönderir ve görür ki Sahre taşı yusuvarlak bir şekilde dünyanın dibine kadar ulaşmaktadır. Dört yanı içi boş mağara gibi olan Sahre taşının altından geçen su doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere dünyanın dört bir yanına akmakta ve bu mağaranın ortasında dünyanın dört bir yanına esen rüzgârlar çıkmaktadır. Ayrıca dünyada ne kadar büyük küçük pınar var ise bunların tamamı ve dağlar başında, sarp kayalarda, diğer yerlerde görülen ırmaklar Sahre taşının altından çıkmaktadır (Hıfzî, 2023, ss. 113-114). Bunların yanı sıra dünyadaki bütün içilebilir sular ile bulutların kaynağı olarak da Sahre taşının altı gösterilmektedir (Hıfzî, 2023: 188, 190).

Türklerde bir ruha sahip olduğuna inanılan ırmaklar kutsal kabul edilir ve kaynağını Cennet'ten ya da Yaşam Ağacı'nın kökünden aldığına inanılırdı (Karakurt, 2011: 108). İncelediğimiz metinde de bu kutsallık devam etmekte

İslam'da cennet kademelerinden biri olan Me'va Cenneti'yle ilişkilendirilip onun dört ırmağı olarak adlandırılan Mekke'deki Zemzem, Kudüs'teki Ayn-ı Selvan, Akka'daki Aynü'l-Bakar ve Beysan'daki Ayn-ı Fülus ırmaklarının kaynağının Sahre taşının altı olduğuna inanılmaktadır (Hıfzî, 2023: 189)

Türk kültüründe önemli bir yeri olan "ateş" canlı bir varlık olarak görülmüş, diğer doğa varlıklarında olduğu gibi kutsal bir ruha yani "iye"ye sahip olduğuna inanılmış (Kumartaşlıoğlu, 2012: 104) ve yardımcı, iyilik sever bir kuvvet olarak kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 1980: 27). 568 yılında Bizans elçisi Zemarkhos Batı Göktürk sınırına vardığında Türkler onu ve arkadaşlarını ateş üzerinden atlatarak kötülüklerden temizlemişlerdir (Kafesoğlu, 1980: 25-26). Kutsal olarak kabul edilen ve olağanüstü özelliklere sahip olduğu düşünülen ateşe metnimizde de yer verilmiştir: Hz. Süleyman'ın yaptırdığı Sahretullah içinde on iki bin kandil akşam olunca gökten inen ak ateş ile hepsi aynı anda yanarken gün ağarıp kapılar açıldığında sabah yeli ile bütün kandiller aynı anda söner (Hıfzî, 2023, ss. 118-119). Dahhak bin Kays Kudüs'e geldiğinde çeşitli tılsımlı nesnelere yapar. Bunlardan biri de günah işleyip bir insanı öldüren kişiyi tespit edip yakan ateştir (Hıfzî, 2023: 181). Nesnelere yapıcı ve yok edici özelliklerini kendi içinde birlikte barındırmaktadır. Tutuşturucu etkisi ile yapıcı ve olumlu yönü öne çıkarılan ateşin yakıcı etkisi ile yok edici/cezalandırıcı özelliği ortaya konulmuştur. Ancak burada olumlu yönü ortaya konan ak ateş gökten inerken yakıcı olan ateş büyüyle bağdaştırılmaktadır.

5. DİŞSEL ÖGEYE YANSIYAN HALK İNANCINA DAİR SÖYLEMLER

İnancın halkın söyleyişinde deyimlere de yansıdığını metinde kullanılan "eline sevap gire" ifadesinde görebilmekteyiz. Metinde Hz. Musa'nın Kudüs'teki kabrini bir kez bile ziyaret edenin bütün peygamberleri ziyaret etmiş kadar sevap kazanır anlamında kullanılan "eline sevap gire" (Hıfzî, 2023: 91) deyiminde yer alan el sevap ilişkisi, ele sevabın girmesi ve elin sevabı

tutmasındaki imgesel anlayış Kur'an-ı Kerim'de Hakka suresi 19. ve 25. ayetlerinde amel defteri sağ tarafından (sağ eline) ya da sol tarafından (sol eline) verilenler anlayışının devamı niteliğindedir.

6. SONUÇ

Çalışmaya esas aldığımız konuda yer alan halk inanışları; gündelik yaşam, varlık, dünya ya da ötedünyaya dair bilinmezlikler ya da çıkmazlar üzerine yaşanan coğrafya, zaman, dış dünya ve bilince dayalı olarak oluşan ve gelişen inanışlardır. Bu inanç ya da söylem toplumda ortak duygu ve tavır geliştirmekte, insanlara birlikte hareket edebilme yeteneği kazandırarak bireyler ve toplulukların toplum olmasını sağlamaktadır.

Halk inanışlarında dini metinlerin etkisi görülebileceği gibi bu inanışlara toplumların kendi yaşam ve tecrübelerinin yansıdığı da görülebilmektedir. Toplumların yaşadığı coğrafya, bu coğrafyada oluşturduğu kültür ve bu kültürü besleyen dini anlayış halkın yaşama bakışını belirlemektedir. Bu anlayış zamanla inanca dönüşmekte ve toplum, hayatı bu inanca göre anlamlandırmaktadır. Türk yaratılış efsanelerinde görülen ve metnimizde de yer alıp fikir dünyasına da yansıyan ikili düşünce prensibi metnimizde de tespit edilebilmektedir. Her nesne kendi zıddı ile anlam bulur ya da her varlık kendi zıtlıklarını içinde barındırır anlayışının metinde halk inancına da yansıyarak varlık ve nesnelere yer bulduğunu görmekteyiz. Ayrıca inançlar halkın imgesel dünyasında anlayıp kavrayabileceği bir şekilde somut bir söyleyişe dönüşmekte ve bu durum ortak bir dil geliştirmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Boratav P. N. (1984). *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Hıfzî (2023). *Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes* (Haz. Serdal Kara), İstanbul: Kriter Yayınları
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler* (Çev. Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi C.1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Roux, J.-P. (1994). *Türklerden ve Moğolların Eski Dini* (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları
- Salmazzem, M. (2017). "Said Nursî'ye Göre Müteşâbih Hadis". Kater Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, Hadis Özel Sayısı, 4: 59-78.

EXTENDED ABSTRACT

Our study is about the discourses on some folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt'l-Mukaddes written by Hifzî in the 17th century. Fezâ'il-i Beytül-Muqaddes is a work written by Hifzî in the 17th century about Jerusalem for the benefit of those who know Turkish by traveling and seeing or benefiting from various works. The work includes topics such as Jerusalem, the importance of Jerusalem, the buildings in and around Jerusalem, Damascus and its regions, some prophets and their stories, their origins, the books revealed to them, the places where they were buried, important places for Christians, Jews and Muslims and their locations. Depending on the subjects it covers, the work contains beliefs based on existence, life and space that shape social life and ensure unity. We can see these in the form of beliefs about the earth, beings on earth and their formations, and beliefs about the afterlife.

The beliefs that enable people to live together, that give meaning to human life and enable groups and communities to become a society, and the folk understanding/belief that develops accordingly make the unknown and incomprehensible understandable and meaningful. These may be related to the beginning of life, or they may depend on the time and space of the society. The idea of an invisible, eternal and sacred world other than the visible and mortal world we live in also determines the belief in God, and clues to these are found in ancient written texts.

As it is known, folk beliefs can develop mostly on events that cannot be made sense of or are feared in nature, and can also be accepted as common beliefs put forward to explain and make sense of the unknown. The beliefs that enable groups and communities to become a society can be found in religious texts and written sources that feed on these texts, and oral sources containing folk beliefs can also support these texts. It is seen that the discourses on folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Mukaddes, which we take as a basis for analysis, are reshaped depending on religion, culture, geography and time. Among these discourses, it can be seen that the discourses on the shape, position and distance of the world carry more mythological elements, while the discourses on the end of the world are religious. The transition to the afterlife or the unknowability of the continuity of the afterlife or the effort to explain it is realized through the use of known objects/fruits. While the formation of springs, rivers and winds, which are indispensable for life in the world, are explained with a semi-mythological and semi-religious approach, the way some spring waters are fed is explained only with religious discourse. In addition, while linguistic discourses are developed from some religious beliefs, discourse is also developed from the contrasting characteristics of some objects.

The folk beliefs in the subject of this study are beliefs that are formed and developed based on the geography, time, external world and consciousness on the unknowns or dilemmas about daily life, existence, the world or the afterlife. This belief or discourse develops common feelings and attitudes in society, and enables individuals and communities to become a society by giving them the ability to act together.

Depending on the region in which they live and the communities with which they are in contact, different discourses develop and the unknowns are tried to be explained. The fact that the beliefs similar to the creation myth seen in the Altai Turks, who are close to the Northeastern societies, are also seen in the societies here, that the Yakut Turks based the belief about creation on this lake due to the importance of the lake in the region where they live, and the understanding that the belief in creation in the text we examined may be based on hadith support this idea.

The dual effect of apple, which is associated with death as well as infertility treatment in Turkish epics and traditions, continues in the text we analyzed. In the text, the apple, one of the fruits of the paradise tree, is used as a panacea and is also associated with death. The understanding that non-human beings in Turkish culture and discourses have spirits continues in our text. Water, which has an important place in Turks and is considered sacred, is associated with Paradise and the common discourse on fire, which is believed to have a sacred spirit, is continued.

While the influence of religious texts can be seen in folk beliefs, it can also be seen that societies' own lives and experiences are reflected in these beliefs. The geography in which societies live, the culture they form here and the religious understanding that supports this culture determine the people's view of life, turn into beliefs and make sense of life according to these beliefs. The principle of binary thought, which is seen in Turkish creation myths and reflected in the world of ideas, can also be detected in our text. We see that the understanding that every object finds meaning with its opposite or that every being contains its own opposites is reflected in folk beliefs in the text and finds a place in beings and objects. In addition, beliefs are concretely passed on to the discourse of the people at a level that they can understand and comprehend in the imaginary world of the people and this situation develops a common language.